

The purpose of the article. On the basis of historical and religious studies and publications to prove and demonstrate that Reformation in Ukraine was the result of humanistic ideas, the roots of which had been stretching from the time of ancient Kievan Rus, that Ukraine has always sought rapprochement with Western Europe, that though Polish-Lithuanian Reformation effects were a success in Ukraine but it was not a decisive one.

Keywords: humanism, the Reformation, Luther, M.Grushevskiy, Protestantism, Calvinism, pokutnytstvo, socinianism, antytrynityzm Catholicism, Jesuit College, Basil Ostrog, Ostrog Academy P.Skarha.

Надійшла до редакції 17.02.2017 р.

УДК 94(477) «1965/1975»

© Ярослав Стоцький
(Тернопіль)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕГАЛЬНИХ І НЕЛЕГАЛЬНИХ ГРОМАД АСД У ГАЛИЦЬКИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ В 1965-1975 РР.

У статті досліджено різновекторне функціонування зареєстрованих (легальних) і незареєстрованих (нелегальних) громад і груп адвентистів у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях у 1965-1975 роках під атеїстичним тиском органів державної влади.

У вступній частині статті коротко висвітлено історичний шлях адвентизму в Західній Україні, який він розпочав із утворення у 1888 р. першої громади до окремо аналізованих і зазначених років брежнєвського періоду в галицьких областях.

Якщо на початку 1965 року в цих областях діяли 3 зареєстровані громади чисельністю 233 віруючих і 10 незареєстрованих громад і груп чисельністю 125 віруючих, разом 358 адвентистів, то у 1975 році, хоча й надалі діяли тільки 3 зареєстровані громади, але уже із чисельністю 365 віруючих і 10 незареєстрованих громад і груп чисельністю 171 віруючий, разом 536 адвентистів.

Із цих даних випливає, що ні різноманітні методи репресій, ні різнобічний комплекс агітаційно-пропагандистського тиску проти адвентистів у галицьких областях не були ефективними, чисельність у громадах і групах за 10 років збільшилася на понад 50 відсотків.

Також у статті детально проаналізовано проблему реєстрації нелегальних громад і груп адвентистів з урахуванням діючого у ті роки законодавства про релігійні культу та позицією до аспекту реєстрації виконавчих органів державної влади, у т. ч. й обласних уповноважених Ради у справах релігій галицького регіону.

Ключові слова: адвентисти, громади, групи, реєстрація, нелегальна діяльність, органи державної влади, атеїстична пропаганда, галицький регіон, репресії.

Актуальність теми досліджуваної проблеми зумовлена тим, що в українській релігієзнавчій історіографії дану проблему конкретного галицького регіону майже не розкрито як в аспектах діяльності зареєстрованих та незареєстрованих (нелегальних) громад і груп, так і у питаннях різноманітних репресивних і атеїстично-агітаційних методів органів державно-партійної влади проти віруючих АСД. **Об'єктом** дослідження є діяльність легальних і нелегальних адвентистських громад і груп та полівекторні репресивні методи боротьби проти них органів державної радянської влади у галицькому регіоні, а предметом – вплив на діяльність конкретних адвентистських громад у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях органів державної влади. У **завданні** дослідження проблеми входять: розкриття мережі адвентистських громад і груп у зазначених областях, їхньої кількості та динаміки чисельності в них віруючих; соціологічно-демографічний аналіз віруючих у громадах; висвітлення трансформаційних процесів у середовищі адвентистів і як на це вплинув

існуючий у ті роки розкол у всесоюзному адвентизмі; виявлення причин блокування державними органами реєстрації нелегальних громад; прикладний показ репресій карних органів та райвиконкомів проти деяких адвентистських громад і їхніх очільників. **Мета** дослідження полягає на тому, щоб комплексно та відповідно у хронологічному порядку дослідити вищезазначені завдання і заповнити ті прогалини, які відсутні в українській релігієзнавчій історіографії і ввести їх в науковий обіг.

Виклад основного матеріалу. Адвентистський напрям протестантизму в Радянському Союзі пройшов дуже складний шлях. На територію Російської імперії, зокрема, в Україну, а саме у південний регіон, адвентизм проник у 1876 році, звідти поширився на Кавказ, Поволжя, Прибалтику, Волинь, а на початку ХХ ст. – у Київ. Всього у 1900 р. в царській Росії налічувалося 1037 віруючих Церкви Адвентистів Сьомого Дня (далі – АСД) у 28 громадах чотирьох місіонерських полів [1, с. 17]. 24-29 жовтня 1907 р. у м. Рига було утворено самостійний Російський уніон АСД, який очолив пастор Ю. Бектер, куди входили громади тієї території України, які були підконтрольні Росії. На початок 1919 року РУАСД налічував уже 3077 віруючих [1, с. 30]. Західноукраїнський Союз АСД у 1925 р. налічував 196 громад, 4453 віруючих і 39 духовно-церковних служителів [1, с. 41], які діяли на території радянської України. На VI з'їзді Церкви АСД, який відбувся у Москві 12-19 травня 1928 року під тиском державних органів влади для кращого контролю над цією конфесією, було проведено реорганізацію та утворено Всесоюзну Раду АСД (ВРАСД), яка офіційно проіснувала до 1960 року. Її керівником у 1934-1952 рр. був пастор Григорій Григор'єв, а з 1952 р. – Павло Мацанов. На 1946 рік ВРАСД нараховувала 13257 віруючих, об'єднаних у понад 300 громадах [1, с. 52]. На грудневому пленумі ВРАСД 1931 р., знову ж під тиском влади, було введено таку одиницю управління, як уповноважений Центральної Ради АСД, яких на усю країну було 17.

Перша громада адвентистів у Західній Україні утворилася у 1888 р. в с. Жарнівка на Рівнинщині, згодом громади АСД почали утворюватися на Волині, але серед німецьких колоністів. Керівником цих громад АСД Польщі, і в т. ч. Волині, був Генріх Лесбак. Духовний центр знаходився в м. Бидгощ (Польща). А у 1924 р. адвентизм проникає в Галичину, тоді ж Андрій Машак засновує у Львові громаду АСД і поширює адвентизм в інші західноукраїнські терени. Громади зазначених територій належали до Східноєвропейського дивізіону. А у 1932 р. було організовано Східну конференцію Церкви АСД, яка складалася із 35 громад і 18 груп та налічувала 1122 віруючих, а на середину 1938 р. – 44 громади і 1293 віруючих [1, с. 269].

У 1945 р. у Львівській, Станіславській і Тернопільській областях разом налічувалося діючих легально (облікованих) 10 громад чисельністю 363 віруючих, відповідно по областях: 4 і 196, 5 і 92, 1 і 75, які діяли під егідою Республіканського об'єднання церков АСД і входили до ВРАСД.

Наприкінці 1964 року у Львівській області діяли 2 зареєстровані громади Церкви АСД: у м. Львів із чисельністю 121 віруючий і в с. Помлінів Нестеровського району – 57, але поза цими легальними громадами залишилися ще декілька десятків віруючих, котрі не бажали входити у ці підконтрольні органам державної влади громади [2, с. 418]. В Івано-Франківській області легально діяли 5 незареєстрованих груп АСД чисельністю 78 віруючих, які діяли у таких населених пунктах: с. Білі Ослави Надвірнянського району, с. Велика Кам'янка Коломийського району, селах Гуцулівка і Цуцулін Косівського району, м. Коломия [2, с. 419]. У Тернопільській області діяла 1 зареєстрована громада у с. Богданівка Підволочиського району чисельністю 55 віруючих і 5 незареєстрованих груп чисельністю 47 віруючих, які мешкали у селах Збараського, Кременецького і Лановецького районів [2, с. 420]. Таким чином, сумарно у цих західноукраїнських областях діяли 3 зареєстровані громади АСД чисельністю 233 віруючих і 10 незареєстрованих громад і груп чисельністю 125 віруючих, разом 358 віруючих.

Починаючи із 1955 року, адвентизм у Радянському Союзі переживав складний період своєї історії. Так, на пленумі ВРАСД, який відбувся того ж року в Москві, намітився розкол,

який тривав впродовж 30 років. Спочатку діяли два угруповання: перше – ВРАСД у Москві, яке очолював С. Кулижський, визнане державною владою, та друге – очолюване колишнім лідером АСД П. Мацановим і не визнане державною владою. А згодом утворилося ще й третє угруповання АСД, котре вважало себе нейтральним, а два попередні угруповання – незаконними, тому що вони не обиралися згідно з курсом діяльності Генеральної конференції, тобто на з'їзді делегатів. Це тріадне протистояння поступово переросло у внутрішню боротьбу із гострими сварками, взаємними образами і таким чином розколало адвентистські громади. Таким становищем негайно скористалася Рада в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР, яка 12 грудня 1960 року оголосила керівництву ВРАСД про заборону його діяльності, що означало ліквідацію всієї організації ВРАСД як церковної інституції. Із того часу Церква АСД в СРСР стала нелегальною, неофіційною організацією. А спроба ВРАСД і мацановців, 20 січня 1965 року в молитовному будинку київської громади об'єднатися, призвела до ще глибшого розколу. І тільки через десять років у тому ж будинку, а саме 16-18 грудня 1976 року відбулася зустріч представників цих двох основних угруповань Церкви АСД, які були розділені між собою, а, власне, йдеться безпосередньо про Церкви АСД в Україні. І в широких дискусіях були спільно вирішені проблематичні аспекти, що й привело до довгоочікуваного об'єднання. Об'єднання, раніше розколотого державною владою, адвентизму в Україні стало прикладом для Церков АСД інших регіонів СРСР, тим паче, що в Україні діяли майже 45% усіх адвентистів СРСР. Але на практиці, процес об'єднання тривав ще кілька років.

Та, повертаючись у буремні 1960-і рр., необхідно зазначити, що в громаді АСД м. Львова розкол відбувся у 1964 р., власне й пов'язаний із вищезазначеними подіями, тоді громада розділилася на дві групи: одна із яких підтримувала колишнього республіканського пресвітера, уповноваженого ВРАСД в Україні із 1959 р. Олександра Парасея, але під тиском органів державної влади радикальний розкол в громаді було призупинено, тож впродовж 1965 року до неї із опозиції повернулися 41 віруючий. Окрім того ще 31 віруючий поповнили громаду із інших конфесій, із яких 14 прийняли водне хрещення. Отож, станом на 1 січня 1966 року у Львівській області діяли дві зареєстровані громади: у м. Львів і в с. Помлинів Нестеровського району, разом – 242 віруючих [3, арк. 48]. Щодо згаданих 14 віруючих, то 10 із них були віком понад 50 років, 11 – мали тільки початкову освіту, 7 були пенсіонерами, 10 жіночої статі [3, арк. 48].

Але внаслідок розколу не всі віруючі повернулися в громаду. В опозиції до зареєстрованої громади залишилися 22 віруючих під керівництвом Василя Самойленка, які молитовні зібрання проводили у приватних помешканнях Львова. До них кілька разів у рік приїжджали представники О. Парасея для надання духовної підтримки та організаційних порад. Окрім цієї незареєстрованої громади, у с. Княже Сокальського району знаходилася ще одна незареєстрована громада АСД чисельністю 42 віруючих, яка до 1962 року була зареєстрована у Волинській області, але за т. зв. порушення законодавства про культу була там знята з реєстрації, а у Львівській області діяла як незареєстрована, молитовні зібрання вона також проводила у приватних помешканнях. Отож, діяли 2 незареєстровані громади чисельністю 64 віруючих, а також – 2 зареєстровані: у Львові чисельністю 186 віруючих і в с. Помлинів – 56 віруючих [3, арк. 53, 57-58]. Разом чисельність віруючих у цих чотирьох громадах становила 306 осіб. У кожній громаді був пресвітер. Значних змін у діяльності зазначених громад у 1968-1969 рр. не відбувалося.

У Івано-Франківській області, у порівнянні із Львівською, чисельність віруючих АСД була у три рази менша, але мережа трішки ширша. Станом на 10 вересня 1965 року громади і групи адвентистів знаходилися у таких населених пунктах: м. Івано-Франківськ – чисельність: 14 осіб, 9 сімей, 4 чоловіки, 10 жінок; м. Коломия, відповідно, 9 – 5 – 4 – 5, а також 13 дітей і підлітків; с. Вовчинець Богородчанського району – 7 – 4 – 3 – 4 – 1; с. Велика Кам'янка Коломийського району – 22 – 9 – 8 – 14; с. Цуцулін (старе найменування Ганнівка) – 6 – 3 – 3 – 3 – 2 і с. Гуцулівка – 5 – 4 – 1 – 4 – 1 – обидва Косівського району; с. Білі Ослави – 11 – 10 – 5 – 6 і м. Яремча – 4 – 2 – 2 – 2 – 3 – обидва Надвірнянського району [4, арк. 2-3]. Отже, загалом, діяли 6 груп і громад АСД у 8 населених пунктах чисельністю 78 віруючих дорослого населення, а

також ще 20 дітей і підлітків, із цих сумарно 46 сімей, належали до АСД, разом 98 осіб, а за статтю, із 78 дорослого населення – було 30 чоловіків і 48 жінок [4, арк. 3]. Значних змін у цій статистиці із елементами соціології у 1966 році не спостерігалось. Але вже наприкінці березня 1967 року, провівши детальніший аналіз діяльності адвентистів в області, уповноважений Ради в справах релігій А. Атаманюк виявив, що адвентизм в Івано-Франківщині не є одностайним щодо аспектів віровчення, і проаналізувавши контекст відмінностей, він виявив, що тут адвентизм поділений на три піднапрямки, а саме: Адвентисти сьомого дня чисельністю 81 віруючий дорослого (охрещеного) віку; Християни сьомого дня – 10 віруючих; Адвентисти-реформісти – 2 віруючих [4, арк. 8]. Разом вони налічували 93 віруючих адвентизму.

У другій половині 1966 року і впродовж 1967 року у адвентистських громадах і групах відбувалися деякі трансформаційні процеси. Так, із громад АСД тоді вийшло 5 віруючих, в основному через розбіжності у віровченні, але водночас поступило 16 осіб, таким чином, чисельність збільшувалася. І найбільші їхні громади із сіл Велика Кам'янка та Білі Ослави, а також із м. Івано-Франківськ подавали заяви на реєстрацію своїх громад у місцеві виконавчі комітети органів влади, але ті їхні заяви навіть не розглядали. Тому громади АСД й надалі проводили молитовні зібрання нелегально.

Хоча щодо реєстрації громад АСД обласний уповноважений Ради в справах релігій звертався за роз'ясненням до Уповноваженого Ради К. Литвина 11 листопада 1966 року і отримав уже 19 грудня від нього вказівки щодо свого запиту, які конкретизували позицію республіканського органу щодо адвентизму як в УРСР, так і в СРСР. У цій відповіді було зазначено, що керівного духовного центру АСД як в Україні, такі і в СРСР немає; обласних, республіканських і союзних пресвітерів також немає; громади АСД діють автономно, але вони, як і вийшовши від них угруповання, за умови чіткого виконання-дотримання ними діючого законодавства про релігійні культу та відмову-виключення із богослужінь «бузувірських методів моління» підлягають реєстрації [4, арк. 224]. Отож, вищезазначені три громади АСД могли сподіватися, що обласний уповноважений зможе їх зареєструвати й таким чином, він би мав контроль за їхньою діяльністю, але він цього не робив. Може його стримувало те, що ці громади могли мати зв'язки із колишніми керівниками ВРАСД чи із мацановцями і не бажали такі зв'язки розривати. Бо, як вказував А. Атаманюку К. Литвин, якщо б такий зв'язок існував, то перш, ніж реєструвати такі громади, обласний уповноважений зобов'язаний був «роз'яснити керівникам і віруючим цих громад, що вони у своїй діяльності автономні і їхній зв'язок із бродячими служителями культу небажаний і протизаконний» [4, арк. 224].

Але чи мав обласний уповноважений докази таких зв'язків, чи тільки їх виясвив, – напевно, що останнє, тому реєстрацію громад АСД відтягував, але слід зазначити, що реєстрація найперше залежала від місцевих рай- чи міськвиконкомів.

Щодо віруючих Християн сьомого дня (ХСД), то у першій половині 1967 року їх налічувалося, а точніше, було виявлено обласним уповноваженим 10 осіб, у: м. Івано-Франківськ – 3, с. Вовчинець Богородчанського району – 4, у селах Хом'яківка – 2 і Чернівці – 1 Тисменицького району, із тих 10 віруючих, 7 до 1966 року належали до громад АСД, а 3 – нові adeptи. Натомість віруючих Адвентистів-реформістів (АР) було виявлено тільки 2 особи, які мешкали в с. Білі Ослави і які підтримували зв'язки із своїми одновірцями із м. Чернівці [4, арк. 9-10].

Вивчивши за рік детально становище діючих напрямків адвентизму в області, обласний уповноважений Ради в справах релігій прийшов у жовтні 1967 року до висновку, що для того, щоб призупинити нелегальну діяльність і постійно здійснювати контроль за віруючими АСД та, навіть, не допустити розповсюдження впливу на них віруючих ХСД і АР, а також з метою припинення діяльності цих двох адвентистських рухів, він, нарешті, вважав доцільним зареєструвати вищезгадані дві громади і одну групу, але виявилось, що не все залежало від нього. Бо за діючим законодавством початком офіційної діяльності кожної релігійної громади мала бути реєстрація статуту громади, яка здійснювалася в райвиконкомі або в міськвиконкомі, згодом їхній висновок направлявся в облвиконком, після чого за його дорученням уповноважений РСР в області розглядав клопотання

віруючих про реєстрацію і перевіряв його обґрунтованість і свій висновок подавав в облвиконком, який приймав остаточне рішення про реєстрацію релігійної громади і відкриття молитовної будівлі. Після реєстрації релігійні громади і групи, молитовні будинки і служителів культів місцеві органи державної влади і уповноважений Ради в справах релігій брали на облік і подавали на загальний облік у Раду в справах релігій при РМ УРСР і Раду в справах релігій при РМ СРСР.

Але у даному випадку, із трьох громад АСД, боротьбу за свою реєстрацію продовжувала тільки громада із с. Велика Кам'янка Коломийського району, дві інші: с. Білі Ослави і м. Івано-Франківськ призупинили таке змагання, бо не змогли перебороти упереджене ставлення органів влади. Але громада віруючих АСД с. Велика Кам'янка не відступала. І на відмову їй у реєстрації місцевого райвиконкому, писала скарги і заяви в усі державні, радянські і партійні органи влади від обласних до всесоюзних, які у свою чергу, наказували вивчити дану проблему обласному уповноваженому Ради в справах релігій. Отож, він провів одну із таких скарг від 20 жовтня 1968 року, яку йому переправили із Президії Верховної Ради УРСР, а також ще й рішення виконкому Коломийської районної Ради депутатів трудящих за № 374 від 15 жовтня 1968 року і встановив спочатку, що в с. Велика Кам'янка мешкає 10 сімей чисельністю 25 віруючих АСД. Ці віруючі ще в 1966 році зверталися із заявою про реєстрацію своєї громади у виконком Коломийської райради, але їм усно було відмовлено. Тому вони й надалі проводили нелегальні молитовні зібрання у будинках одновірців, за що останнім той же райвиконком виписував адміністративні штрафи. Опинившись у такому замкнутому колі щодо своєї діяльності, вони надіслали скаргу 20 жовтня 1968 року в Президію ВР УРСР, сподіваючись на позитивне вирішення реєстрації своєї громади. Окрім того, їх обурило перед тим рішення виконкому Коломийської райради від 15 жовтня того ж року, який відмовив у реєстрації їхньої громади, мотивуючи тим, що ці віруючі порушували законодавство про культу тим, що проводили нелегальні молитовні зібрання за що двічі притягувалися до адміністративної відповідальності. Тобто, з цього випливає, що райвиконком навмисно через свої адмінкомісії карав віруючих цієї громади, щоб потім мати причини відмовити їм у реєстрації громади, тобто діяв упереджено. У той же час переважна більшість громад АСД і в СРСР, і в УРСР, і, зокрема, в сусідніх областях були зареєстровані, діяли легально, того ж прагнула й громада АСД с. Велика Кам'янка і її реєстрація дала б можливість органам місцевої влади контролювати її діяльність.

Таке розуміння було і в обласного уповноваженого Ради в справах релігій, тому він вважав дії адмінкомісії райвиконкому необ'єктивними, а громаду впродовж 1969-1970 рр. зареєструвати Коломийським райвиконкомом та надати їй право оренди приміщення у одного із її членів для молитовних зібрань [4, арк. 56-57].

У Тернопільщині адвентизм не був так поширений як в Івано-Франківщині чи в Львівщині. У 1966 році діяла тільки одна зареєстрована громада АСД в с. Богданівка Підволочиського району, яка налічувала 57 віруючих, із котрих 44 становили жінки. Більшість віруючих були колгоспниками, старшими 40 років, і мали початкову освіту. Громада мала власний молитовний будинок, в якому щоп'ятниці та щосуботи проводила молитовні зібрання, котрі відвідували майже всі члени громади, пресвітером якої був П. Бораковський – 1928 року народження, з початковою освітою, колгоспник [5, арк. 58]. У наступних 1960-х роках, включно із 1969 роком, значних змін у діяльності громади не відбувалося, як і в першій половині 1970-х років. Й надалі діяла тільки одна громада АСД у с. Богданівка, яка в 1974 році нараховувала 55 віруючих, із них: 11 чоловіків і 44 жінки, вік більшості яких був пенсійний, освіта – початкова, а соціальний стан – робітники і колгоспники [6, арк. 31]. Але, окрім членів громади с. Богданівка, їхні молитовні зібрання періодично відвідували 9 одновірців із с. Великі Вікнини Збарзького району, 5 одновірців із с. Колосова Кременецького району та деякі адвентисти із Чернівецької і Рівненської областей. На тих щосуботніх молитовних зібраннях були присутні майже 50 віруючих [6, арк. 32]. Отож, на середину 1970-х років у Тернопільщині діяла одна зареєстрована громада АСД, а загальна чисельність адвентистів налічувала 69 осіб.

У 1970-і рр. повільно зростала чисельність адвентистів у Львівській області. Якщо у двох зареєстрованих громадах м. Львова і с. Помлинів Нестеровського району у 1967 р. налічувалися 242 віруючих, то на 1.01.1972 р. їхня чисельність уже становила близько 300 осіб [7, арк. 1], а на 20.12.1973 р. – уже 310 віруючих, окрім того в с. Княже Сокальського району, у містах Сокаль і Трускавець і в деяких інших населених пунктах діяли невеликі незареєстровані групи адвентистів, загальною чисельністю близько 50 осіб, отож всього віруючих АСД налічувалося майже 360 осіб [7, арк. 62].

Ці збільшення чисельності віруючих у громадах Львівщини відбулися, в основному, завдяки модернізації різних форм релігійної діяльності громад, яку впроваджували пресвітери, проповідники і актив громад. Наприклад, під час проведення молитовних зібрань було запроваджено супровід церковного хору оркестром із використанням сучасним електроінструментів, виконання релігійних пісень дуетами, тріо чи квартетами; для молодих членів громади організовувалися кількадевні поїздки-екскурсії в Карпати; введено в практику організоване відвідування майже всією громадою весіль одновірців не тільки із Львівщини, але й з інших областей України; активізовано місіонерську роботу в незареєстрованих групах одновірців Львівщини тощо.

За такі методи модернізації пресвітер і проповідник громади АСД м. Львова Микола Жукалюк та виконавчий орган громади неодноразово попереджувалися обласним уповноваженим Ради в справах релігій М. Вінніченком, який такі форми релігійної діяльності розцінював як порушення діючого законодавства про культу, а, по суті, намагався перешкодити зростанню чисельності адвентистів. Вони на якийсь час зменшили б свою активність, а згодом знову її відновили б, тоді уповноважений їх би, немов, традиційно, знову б попереджував й, можливо, адмінкомісією при міськвиконкомі, у даному контексті Львова, через міськсуд найактивніших членів громад, в т. ч. й пресвітера, було б притягнуто до адміністративної відповідальності, тобто – штрафу у розмірі до 50 крб., хоча не виключалося застосування до них й КК УРСР.

Але 26 листопада 1973 року на вокзалі станції Львів співробітниками міліції були затримані пресвітер вінницької громади АСД Нейкур В. С. і член львівської громади адвентистів Поліщук О. І., в яких було вилучено дві валізи із релігійною літературою, виготовленою у Львові [7, арк. 63]. У членів львівської громади міліція у наступні дні провела обшук, під час якого було вилучено декілька сотень примірників релігійної літератури, 5 друкарських машинок, 5 пресів для тиснення і брошурування надрукованих аркушів книг та іншу оперативну поліграфічну техніку, в т. ч. нитко-швейні пристрої і поліграфічні матеріали. Адвентисти Львова друкували, зокрема, такі книги: «Псалми Сіона» – 411 сторінок, нотний збірник «Псалми для хору», часопис-збірник біблійних бесід «Утренний страж» («Ранковий вартовий») на 1973 рік [7, арк. 64]. Усі тексти і ноти були виготовлені на світлочутливій множильній апаратурі, а назви книг на шкіряних і дерматинових обкладинках виконані способом тиснення золотом. Виготовлену літературу адвентисти розповсюджували серед громад АСД у всій Україні і поза межами. Отож, адвентистами львівської громади було утворено підпільну церковну друкарню, яка діяла вже кілька років, тобто займалися самвидавом релігійної літератури. За таку діяльність на підставі ст. 138 КК УРСР організатори самвидаву пресвітер громади Жукалюк М. А. і регент хору громади АСД Львова та водночас секретар-машиністка Поліщук Л. А. були притягнуті до кримінальної відповідальності [7, арк. 64] й засудженні наприкінці 1973 року на два роки позбавлення волі [1, с. 92, 95]. Але влада не обмежилася у цій справі тільки громадою АСД Львова. Так як розповсюдження нелегально виготовленої тут релігійної літератури здійснювалося для громад АСД не тільки в Україні, але й за її межами, то спецоргани провели у 1973-1974 рр. поголовні обшуки майже у 100 громадах, в основному мацановських, і конфіскували у них релігійну літературу [1, с. 92]. Мацановці вважали, що до цієї акції могли бути причетні адвентисти розформованої ВРАСД, що ще більше віддалило від сподіваного об'єднання ці два угруповання.

Слід зазначити, що пастор Микола Жукалюк був на не найгіршому рахунку в обласного уповноваженого Ради в справах релігій М. Вінніченка, який, хоча й з пересторогою відносився

до модернізації діяльності громади АСД Львова, яку запровадив М. Жукалюк, але одночасно позитивно сприймав деякі інші нововведення для життєдіяльності адвентистів, запроваджені пастором. Наприклад, пастор М. Жукалюк дозволив одновірцям громади, щоб їхні діти відвідували в суботу заняття в школі, а дорослим – купляти телевізори, відвідувати футбольні матчі тощо. Також, він, на прохання Ради в справах релігій, у 1969 р. був учасником конференції представників релігій в СРСР «За співробітництво і мир між народами», де виступав з промовою, і в 1971 р. на прохання тієї ж Ради М. Жукалюк написав проект реферату на тему: «Громадянський обов'язок християнина», у якому закликав віруючих до патріотизму і виконання громадянських обов'язків [7, арк. 64]. Але розкриття карними органами діяльності самвидаву АСД львівської громади у 1973, арешт, засудження і ув'язнення М. Жукалюка, зобов'язували обласного уповноваженого зняти з реєстрації пастора і проповідника громади м. Львова М. Жукалюка та підготувати матеріали для зняття з реєстрації виконавчого органу цієї громади. Отож, після виходу у 1975 р. із ув'язнення, М. Жукалюк ще понад рік не допускався до пасторського служіння, проповідництва і, навіть, до участі в парафіяльному хорі. Рік заборон він використовував для консультацій із активними одновірцями громад України та інших республік щодо утворення єдиного центру Церкви АСД в СРСР. І, власне, із 1975 року почалася активніша робота щодо об'єднання розколотого адвентизму в СРСР завдяки відновленим контактам із всесвітнім центром АСД. Поштовхом до об'єднання, у загальних аспектах, була 52-а сесія Генеральної Конференції Церкви АСД, яка проходила у Відні 7-19 липня 1975 року, і на якій із СРСР були присутні 7 делегатів, в т. ч. Олександр Парасей від України, він, до речі, як і М. Кулаков із Росії, були обрані членами Виконкому Генеральної Конференції.

У Івано-Франківській області в першій половині 1970-х рр., у порівнянні до попереднього п'ятиріччя, у діючих незареєстрованих групах і громадах адвентистів спочатку спостерігалось незначне зменшення чисельності віруючих, але згодом – повільне збільшення. Так, на 01.01.1973 р. їхня чисельність становила 85 осіб [8, арк. 7], але вже через рік, на 01.01.1974 р. їхня чисельність налічувала 107 осіб у надалі діючих незареєстрованих 5 групах і громадах, зокрема в Коломийському районі і в м. Коломия діяли дві громади чисельністю 47 осіб, в Косівському районі – одна група чисельністю 7 осіб, у Надвірнянському – одна громада чисельністю 31 особа і в м. Івано-Франківськ – одна громада чисельністю 22 особи [9, арк. 72]. Усі вони організаційно були зв'язані із пастором громади Львова Миколою Жукалюком.

Віруючі цих чотирьох громад і однієї групи неухильно дотримувалися адвентистського віровчення, зокрема вірили і очікували на друге пришестя Ісуса Христа, джерелом віри для них була Біблія, текст якої сприймали буквально, дослівно, без довільного інтерпретування, святковим днем для них була субота, яка починалася ще із вечора п'ятниці, своє тіло вважали храмом Святого Духа, тому вели здоровий спосіб життя, дотримуючись норм «санітарної реформи» вісниці Божої Олени Уайт, тому їхня віросповідна позиція не співпадала із суспільною. Наприклад, адвентисти громади із с. Велика Кам'янка Коломийського району восени 1972 року відмовилися від сільськогосподарських робіт у суботній день, а також заборонили своїм дітям-школярам, разом із іншими учнями приймати участь у суботнику із збирання врожаю [9, арк. 72]. Враховуючи таку їхню позицію, а також й те, що у 1970-1973 рр. від них не поступали заяви про реєстрацію громади, обласний уповноважений вважав реєстрацію їхньої громади недоцільною. Але така віросповідна позиція адвентистів була, мов більшо в оці для владних функціонерів, тому партійно-радянські агітатори і пропагандисти атеїстичної ідеології намагалися із ними проводити т. зв. виховну і роз'яснювальну роботу, щоб відірвати їх від адвентистського віровчення, недопустити їхньої нелегальної діяльності.

Але намагання атеїстів не були успішними, тобто їм не вдалося виконати постанову ЦК Компартії України від 9 жовтня 1973 року «Про посилення боротьби із сектантським підпіллям», куди вони відносили протестантську деномінацію АСД. Одночасно, ця постанова передбачала й можливу реєстрацію нелегально діючих протестантських громад. І під цей аспект попадали майже всі громади АСД в області; щоправда, на автономних

умовах діяльності, так як єдиний організаційний центр – ВРАСД був заборонений державною владою ще 12 грудня 1960 року, а дозвіл на його відновлення влада не давала.

Отож, станом на 01.08.1975 р. в Івано-Франківській області налічувалося 5 нелегальних громад і груп АСД, загальною чисельністю 107 віруючих, у таких населених пунктах: с. Велика Кам'янка Коломийського району – 30 адвентистів; с. Білі Ослави Надвірнянського району – 30; м. Івано-Франківськ – 19; м. Коломия – 22; с. Ганівка Косівського району – 6 [10, арк. 184]. Подану чисельність віруючих обласний уповноважений вважав приблизною, тому в контексті атеїзації, її слід віднести до заниженої і припустити, що фактична чисельність була дещо більшою. А з цього випливає, що чотири громади підлягали реєстрації. Бо, згідно «Інструкції про застосування законодавства про культу» затвердженої постановою РСРК при РМ СРСР і постановою РСРПЦ при РМ СРСР від 16.03.1961 р., – як випливає із її IV розділу, а саме п. 19: «Клопотання віруючих про реєстрацію релігійної громади і про відкриття молитовної будівлі ... підписується не менше як 20 повнолітніми громадянами із числа місцевих жителів і надсилається до виконкому районної (міської) Ради депутатів трудящих з доданням необхідних документів...», а «клопотання про реєстрацію групи віруючих підписується всіма віруючими» [11, с. 177]. Подане клопотання райвиконком надсилав зі своїм висновком до облвиконкому, а уповноважений РСР аналізував клопотання віруючих та перевіряв його обґрунтованість, а згодом, рішення про реєстрацію релігійної громади чи групи і відкриття молитовної будівлі приймав облвиконком. Слід зазначити, що такі релігії, як: Свідки Єгови, п'ятидесятники (їм у наступних роках було дозволено, на певних умовах, реєструватися), істинно православні християни, Істинно православна церква, адвентисти-реформісти, мурашківці і т. п., віровчення і діяльність яких цією Інструкцією була означена як «антидержавна і бузувірська» [11, с. 178], не підлягали реєстрації. Зазначимо, що адвентистів-реформістів у Івано-Франківщині було тільки дві особи на 1966 рік й, можливо, ще кілька на 1975 рік, хоча, можливе й те, що на той рік їх уже не було. Тобто, переважна більшість віруючих цих громад були віруючими із забороненої ВРАСД, але на автономних умовах підлягали реєстрації.

Із цих 4 громад і 1 груп, крім громади із с. Білі Ослави, ніхто із клопотанням про реєстрацію не звертався ні наприкінці 1960-х рр., ні у першій половині 1970-х рр., напевно, не бажали втягуватися у радянські бюрократичні й т. зв. аналітичні процеси, які б негативно вплинули на відносно нормальну діяльність громади. Натомість громада с. Білі Ослави не зважала на такі перепони й у квітні 1975 року звернулася із клопотанням про реєстрацію на умовах автономної діяльності. Обласний уповноважений Ради в справах релігій С. Ганженко зобов'язався вивчити їхнє клопотання і підготувати рішення у IV кварталі 1975 року [10, арк. 184].

Висновки. Таким чином, проблема реєстрації релігійних громад АСД, зокрема в Івано-Франківщині, була двобічною: з одного боку, громади не ініціювали процесу реєстрації, тобто, легальної своєї діяльності, а з другого, – уповноважений вишукував різні причини у їхній діяльності, які підлягали під порушення законодавства про релігійні культу, щоб репресивними методами заблокували можливу ініціативу громад про реєстрацію, тобто дана проблема залишалася такою ж, як у другій половині 1960-х років, коли також діяли у зазначених галицьких областях тільки 3 зареєстровані громади і 10 незареєстрованих громад і груп. Але ні репресивний тиск, ні атеїстична агітація державно-партійних органів влади проти адвентистів цих областей, ґрунтовно не вплинули на їхню діяльність. Бо, якщо у 1965 р. загальна чисельність адвентистів тут налічувала 365 віруючих, то у 1975 р. в Львівській області діяли: 2 зареєстровані громади чисельністю 310 віруючих та 3 незареєстровані групи чисельністю 50 віруючих; у Тернопільській області – 1 зареєстрована громада чисельністю 55 віруючих і 2 незареєстровані групи чисельністю 14 віруючих; в Івано-Франківській області зареєстрованих громад адвентистів не було, але діяли 5 нелегальних громад і груп чисельністю 107 віруючих, отож, загальна чисельність віруючих АСД становила 536 осіб, тобто за десять років вона зросла більше, ніж на 50 відсотків, що свідчить про неспроможність антиадвентистських дій органів влади вплинути на обмеження поширення віровчення Церкви АСД в галицьких областях України в 1965-1975 рр.

Література

1. Парасей А.Ф. «Бедная, бросаема бурею...». Исторические очерки к 110-летию юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине / А.Ф. Парасей, Н.А. Жукалюк. – К.: Джерело життя, 1997. – 340 с., вкл. 64 с.
2. Стоцький Ярослав. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 років : [Монографія] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с. – Бібліогр.: С. 492-496.
3. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.П. 3. – Оп. 9. – Спр. 231.
4. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф.Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 99.
5. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф.П. 1. – Оп. 1. – Спр. 3864.
6. ДАТО. – Ф.Р. 3241 сч. – Оп. 2 с. – Спр. 41.
7. ДАЛО. – Ф. Р. 3. – Оп. 59. – Спр. 196.
8. ДАІФО. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 115.
9. ДАІФО. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 100.
10. ДАІФО. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 121.
11. Законодавство про релігійні культу. (Збірник документів і матеріалів). – К.: Політвидав України, 1973. – 262 с.

Literatura

1. Parasei A.F. «Bednaia, brosaema bureiu...». Ystorycheskye ocherky k 110-letnemu yubyleiu Tserkvy adventystov sedmoho dnia v Ukrainy / A.F. Parasei, N.A. Zhukaliuk. – K.: Dzherelo zhyttia, 1997. – 340 s., vkl. 64 s.
2. Stotskyi Yaroslav. Derzhava i relihii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy: konfesiini transformatsii v konteksti derzhavnoi polityky 1944-1964 rokiv : [Monohrafiia] / Ya. V. Stotskyi. – K.: FADA, LTD, 2008. – 510 s. – Bibliogr.: S. 492-496.
3. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (dali – DALO). – F.P. 3. – Op. 9. – Spr. 231.
4. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (dali – DAIFO). – F.R. 388. – Op. 2. – Spr. 99.
5. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (dali – DATO). – F.P. 1. – Op. 1. – Spr. 3864.
6. DATO. – F.R. 3241 sch. – Op. 2 s. – Spr. 41.
7. DALO. – F. R. 3. – Op. 59. – Spr. 196.
8. DAIFO. – F. R. 388. – Op. 2. – Spr. 115.
9. DAIFO. – F. R. 388. – Op. 2. – Spr. 100.
10. DAIFO. – F. R. 388. – Op. 2. – Spr. 121.
11. Zakonodavstvo pro relihiini kulty. (Zbirnyk dokumentiv i materialiv). – K.: Polityvdav Ukrainy, 1973. – 262 s.

Yaroslav Stotskyi

Activities of legal and illegal seventh-day adventist church communities in Galicia regions of Ukraine in 1965-1975

The article investigates multi-vector activities of registered (legal) and unregistered (illegal) Adventist groups and communities in Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopil Oblasts in 1965-1975 under the atheistic pressure of state authority institutions.

Introduction briefly deals with historical development of Adventism in Western Ukraine which started with the advent of the first community in 1888 till the years of Brezhnev period being separately analyzed.

If at the beginning of 1965 there were 3 registered communities with 233 followers and 10 unregistered communities and groups with 125 adherents in Galicia regions, then in 1975, though only with 3 registered communities but with 365 followers, there were 10 unregistered groups with 171 followers accounting for 536 Adventists in total.

This statistics illustrates that neither different means of repressions, nor multiple complexes of agitation-and-propaganda pressure against Adventists were effective in Galicia regions and the number of followers increased for more than 50% within the next 10 years.

The article provides a detailed analysis on the problem of registration of Adventist illegal communities with due account for the acting law on religious cults and attitudes of executive state authorities, including local governmental offices monitoring religious organizations in Galicia regions, towards registration aspect.

Keywords: adventists, communities, groups, registration, illegal activity, state authority institutions, atheistic propaganda, Halychyna region, repressions.

Надійшла до редакції 4.04.2017 р.